

สถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทาน
วิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

ดร. พระสิทธินิติธาดา

สถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
และสำนักสงฆ์

Legal Status of Temples that have not been granted
Visungamasima and the Residence of Monks

พระสิทธินิติธาดา, ดร.*
PhraSittiNitithada, Dr.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทางนิติศาสตร์ ผสมผสานกับทางรัฐศาสตร์ในลักษณะการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) จากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการเพื่อรับฟังความคิดเห็น จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มฆราวาส โดยนำข้อมูลเหล่านั้นมาอธิบายและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ตลอดจนสภาพปัญหาอุปสรรค เพื่อเสนอแนะมาตรการที่เหมาะสมเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

ผลของการวิจัยพบว่า สถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นและเป็นผลจากบทบัญญัติตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ที่บัญญัติว่า วัดมีสองอย่าง ได้แก่ (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (2) สำนักสงฆ์ และในวรรคสองบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนานั้น เป็นนิติบุคคลในทางกฎหมายมหาชน ซึ่งแตกต่างจากความเป็นนิติบุคคลของศาสนสถานในศาสนาอื่นที่มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน โดยมี

* ประธานกรรมการหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ความแตกต่างทั้งในเรื่องของการจัดตั้งและการสิ้นสุดของนิติบุคคลซึ่งเป็นไปโดยผลของกฎหมาย การใช้อำนาจมหาชน ในการดำเนินงานของวัด ความสัมพันธ์กับนิติบุคคลอื่น ในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน และวัตถุประสงค์ที่มุ่งต่อประโยชน์ของมหาชนหรือประโยชน์สาธารณะ

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์ เกิดขึ้นจากการที่ส่วนราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรคณะสงฆ์ ต่างมีความเห็นร่วมกันว่าการที่กฎหมายบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ย่อมต้องหมายถึงวัดทั้งสองอย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางคำพิพากษาของศาลฎีกาซึ่งได้มีคำวินิจฉัยว่าวัดหรือสำนักสงฆ์ที่แม้จะมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่เมื่อได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายแล้ว ก็มีสถานะเป็นนิติบุคคลอย่างไรก็ตามต่อมาในปี พ.ศ. 2554 ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6065/2554 กลับแนวทางคำพิพากษาเดิมเสีย โดยศาลฎีกาได้วินิจฉัยในประเด็นความเป็นนิติบุคคลของวัดว่า วัดที่จะมีฐานะเป็นนิติบุคคลได้ต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วเท่านั้น ซึ่งคำวินิจฉัยดังกล่าวนี้มีผลทำให้วัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ไม่มีสถานภาพเป็นนิติบุคคล เกิดผลกระทบและความเสียหายต่อการดำเนินการ ทั้งในด้านสิทธิ หน้าที่ การทำนิติกรรมสัญญา การฟ้องคดี การมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต่าง ๆ รวมทั้งสถานภาพของเจ้าอาวาส

ผลของการวิจัยพบว่าหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งวัดซึ่งเดิมที่เป็นไปตามพุทธบัญญัติ และจารีตประเพณีนั้น เมื่อกฎหมายเข้ามากำหนดสถานภาพทางกฎหมายให้กับวัด สิ่งตามมาคือความไม่สอดคล้องในบางประเด็นระหว่างแนวปฏิบัติเดิมกับสิ่งที่เป็นบทบัญญัติทางกฎหมาย การพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นจารีตประเพณีที่องค์พระมหากษัตริย์จะพระราชทานเขตแดนให้แก่สงฆ์เพื่อใช้เป็นที่พักพิงกรรม เป็นการแยกส่วนบ้านออกจากส่วนวัด อันเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายสงฆ์ในลักษณะส่งเสริมหรือเกื้อกูลพระพุทธศาสนา การนำเงื่อนไขการต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาผูกเป็นเงื่อนไขความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์ เป็นการผลัดภาระการบริหารหรือการใช้อำนาจฝ่ายปกครองให้กับองค์พระมหากษัตริย์ จึงเป็นหลักการที่ไม่สอดคล้องกับหลักการบริหารราชการแผ่นดินและบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ พบว่าปัญหาดังกล่าวเกิดจากบทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับความเป็นนิติบุคคลของวัดที่ไม่มีความชัดเจน ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะให้มีการปรับปรุงบทบัญญัติของกฎหมายมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยยึดถือหลักการว่า สถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดหรือสำนักสงฆ์เริ่มต้นเมื่อหน่วยงานของรัฐได้อนุญาตและรับรองการจัดตั้ง

ว่าเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ที่ชอบด้วยกฎหมาย โดยไม่นำเอาเงื่อนไขการต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มาเป็นเกณฑ์การพิจารณาความเป็นนิติบุคคลขององค์กร เพื่อให้ความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์มีความชัดเจนและเป็นไปตามหลักความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน

Abstract

This research study is comprised of combined legal qualitative research methodologies, with political science documentary research and quantitative research that involves field research, in-depth interviews and the use of questionnaires. It also consists of seminars to listen to the views of 2 sample groups: monks and laypersons. The collected information shall support the content analysis with the objective to examine the legal status of temples and monasteries that have not been granted Visungamasima, as well as identifying the obstacles, in order to propose appropriate measures related to the legal status of temples that have not been granted Visungamasima and the Residence of Monks.

The research will elaborate on the status of a Buddhist temple as a juristic person as initiated and based upon Section 31 of the Sangha Act of B.E. 2505 (1962), amended in B.E. 2535 (1992), which states that (1) a temple has to be granted Visungamasima; and (2) Residence of Monks, and can become a juristic person according to paragraph 2. The status of a Buddhist temple is a juristic person according to public law, which is distinct from a juristic person under private law. The distinction is the set-up and termination of a juristic person according to the law. According to public law, it refers to the administration of the temple, the unequal relationship between other juristic persons and the objective of public or public benefits.

The issues related to the status as a juristic person of the temples and the Residences of Monks came from a common consensus among government entities, relevant agencies and the monasteries. They were of the same view in believing that a temple with juristic person status shall mean that the Temple has been granted Visungamasima and the Residence of Monks. This is consistent with the judgment of the Supreme Court, which had ruled that a Temple or a Residence of Monks that had not been granted Visungamasima or monasteries could not become a juristic person, but when granted permission it will become a juristic person. However, in B.E. 2554,

Supreme Court judgment 6065/2554 returned its verdict on the status of the temple and decided that a temple can become a juristic person only if it has been granted Visungamasima. This has affected and caused damages to the rights, duties, juristic acts, litigation and ownership of various assets.

The research also concluded that the criterion for building a temple is originally based on Buddhist principles and customs. Once the law determines the legal status of the temple, it can be expected that inconsistency of certain practices and legislation will occur. Granting Visungamasima is a customary act where His Majesty the King gives royal granting for certain land to be use for consortium. It detaches part of the house from the temple, which is a form of relation between the kingdom and the monasteries to support and promote Buddhist harmony. Setting-up the condition for a temple to become a juristic person only by obtaining royal Visungamasima pushes the administrative burden and the use of administrative authority to His Majesty the King. This would be inconsistent with the principles of government administration and the provisions of the Constitution. It can be said that the issue stems from the ambiguity of the constitutional provisions on the juristic person status of a temple. The researcher proposes the amendment of Section 31 of the Buddhist Sangha Act B.E. 2505 to become more clear by basing the text on the principle that the juristic person status of the Temple or the Residence begins when government agencies permitted and endorsed the establishment of The Temple or The Residence of Monks legally without taking into consideration that the juristic person status of the temple must be based on the granting of Visungamasima. This shall also comply with the principles of the term juristic person according to public law.

คำสำคัญ: สถานภาพ, วัด, วิสุงคามสีมา

Keywords: Status, Temple, Visungamasima

1. บทนำ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ลักษณะ 2 ได้จัดแบ่งลักษณะของบุคคลออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ (1) บุคคลธรรมดา และ (2) นิติบุคคล โดยนิติบุคคลนั้น หมายถึงบุคคลที่กฎหมายได้สมมุติขึ้นเพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่หลายอย่างตามที่กฎหมายบัญญัติคล้ายกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่จะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น โดยปกติการเป็นนิติบุคคลขององค์กรภาครัฐและภาคเอกชนนั้นต้องมีกฎหมายบัญญัติให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลด้วยเสมอ เช่นเดียวกับความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นไปตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่บัญญัติว่า วัดมีสองอย่าง ได้แก่ (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (2) สำนักสงฆ์ และในวรรคสองบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์เกิดขึ้นจากการตีความกฎหมายดังกล่าว โดยก่อนหน้าปี พ.ศ. 2554 วัดในพระพุทธศาสนา องค์กรสงฆ์ ส่วนราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงองค์กรวิญญัตติ เช่น ศาลฎีกา ได้มีแนวทางปฏิบัติ การตีความและวิญญัตติที่ค่อนข้างเห็นสอดคล้องกันตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 1932/2526 คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1112/2540 และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7490/2542 ซึ่งได้มีคำวินิจฉัยว่าวัดหรือสำนักสงฆ์ที่แม้จะมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาก็มีสถานะเป็นนิติบุคคล ซึ่งคำวินิจฉัยดังกล่าวก็มีหลักการสอดคล้องกับแนวปฏิบัติของหน่วยงาน ส่วนราชการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเช่นกัน คือไม่ได้นำเรื่องการพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นเงื่อนไขของความเป็น นิติบุคคลของวัด แต่นำหลักการได้รับอนุญาตให้จัดตั้งตามกฎหมายมาเป็นเงื่อนไขของความเป็นนิติบุคคล

อย่างไรก็ตามต่อมาในปี พ.ศ. 2554 ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6065/2554 กลับแนวทางคำพิพากษาเดิมเสีย โดยศาลฎีกาได้วินิจฉัยในประเด็นความเป็นนิติบุคคลของวัดว่า วัดที่จะมีฐานะเป็นนิติบุคคลได้ต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วเท่านั้น คำวินิจฉัยดังกล่าวเท่ากับปฏิเสธหลักการเดิมและกำหนดหลักการขึ้นมาใหม่ นั่นคือการยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างพระราชทานวิสุงคามสีมาและความเป็นนิติบุคคลของวัดว่ามีความเชื่อมโยงและเป็นเหตุเป็นผลในทางนิตินัยซึ่งหากยึดแนวทางดังกล่าวเป็นหลักปฏิบัติจะก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบและความเสียหายต่าง ๆ ต่อการปฏิบัติงานของวัดและสำนักสงฆ์ในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เนื่องจากการมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายนั้นมีความเกี่ยวข้องทั้งในเรื่องสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคล รวมทั้งการใช้อำนาจของเจ้าอาวาสในฐานะเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไปตามที่กฎหมายบัญญัติ และเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับ

การทำนิติกรรมและสัญญา กรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ อาคารสิ่งก่อสร้าง ทรัพย์สิ่งต่าง ๆ ตลอดจนการกำหนดให้เจ้าอาวาสมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา รวมทั้งทรัพย์มรดกของพระที่จะตกทอดให้แก่วัด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันเป็นผลพวงถึงสำนักสงฆ์ด้วย เช่นเดียวกัน จากข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทย มีวัดที่มีพระสงฆ์อยู่ทั่วประเทศ จำนวน 38,984 วัด เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แล้ว จำนวน 22,959 วัด วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา จำนวน 16,025 วัด โดยมีวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว คิดเป็นจำนวนร้อยละ 58.9 วัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา คิดเป็นจำนวนร้อยละ 41.1 ของจำนวนวัดทั้งหมดในประเทศไทย มีการประมาณการว่าในแต่ละปี ภาพรวมของการมีเงินหมุนเวียนในรูปของรายได้และรายจ่ายของระบบวัดที่มีอยู่ทั่วประเทศ ประมาณ 100,000 – 120,000 ล้านบาทต่อปี

ปัญหาจากการที่กฎหมายบัญญัติสถานภาพของวัดและสำนักสงฆ์ไว้มืดมน ดังกล่าวทำให้เกิดการตีความได้สองนัยข้างต้น มีผลกระทบต่อการศึกษา การบริหารงาน และการทำนิติกรรมของวัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา คิดเป็นจำนวนร้อยละ 41.1 ของจำนวนวัดทั้งหมดในประเทศไทย และมีผลกระทบต่อการบริหารงานขององค์กรคณะสงฆ์ในภาพรวม ดังนั้น จึงเป็นเหตุจูงใจให้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา สภาพปัญหา แนวคิด ทฤษฎี และมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ ตลอดจนการหาแนวทางข้อสรุปหรือมาตรการในทางกฎหมาย ที่จะเสนอแนะในการปรับปรุง หรือแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 หรือกฎระเบียบ ข้อบังคับ รวมทั้งบทบัญญัติของกฎหมายอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. เครื่องมือและวิธีการศึกษา

ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทางนิติศาสตร์ ผสมผสานกับทางรัฐศาสตร์ ในลักษณะการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Source) ได้แก่กฎหมายที่เกี่ยวข้อง หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ ฯลฯ และเอกสารชั้นรอง (Secondary Source) ที่เผยแพร่ในลักษณะข้อมูลออนไลน์จากเว็บไซต์ต่าง ๆ อีกทั้งได้ทำการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

จำนวน 40 ตัวอย่าง และการออกแบบสอบถาม (Questionnaires) เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากประชากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 429 ตัวอย่างรวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการเพื่อรับฟังความคิดเห็น จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 2 กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ และกลุ่มฆราวาส ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ปริมณฑลและภูมิภาคโดยกำหนดขนาดตัวอย่างที่จะทำการศึกษาจากตารางขนาดตัวอย่างของ Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และยอมรับความคลาดเคลื่อน \pm ร้อยละ 5 โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 แบบ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ (Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาอธิบายและแปลความให้ได้มาซึ่งผลของข้อมูลดังกล่าว ด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งผลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์ต่อไป

3. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่านิติบุคคลเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดแน่ แต่พบว่ามีกรรวมกลุ่มกันประกอบธุรกิจในการป้องกันตัวตั้งแต่ในยุคโรมันโบราณ ในยุคกลางในยุโรปก็พบว่าวัดในศาสนาคริสต์รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งก็มีการจัดการในลักษณะการรวมตัวเป็นองค์กร เช่น The City of London Corporation โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นที่ตั้งของกิจการอย่างต่อเนื่องและอาจเป็นการถาวร ไม่ใช่ดำรงอยู่เพียงเท่ากับอายุขัยของคณะผู้ก่อตั้งหรือสมาชิกในขณะก่อตั้งเท่านั้น สำหรับเอกชนพบหลักฐานว่ามีการก่อตั้งองค์กรที่ดำเนินกิจการในรูปแบบบริษัทดำเนินกิจการมากกว่า 500 ปีแล้ว และมีการพัฒนารูปแบบของนิติบุคคล โดยการพัฒนากฎหมายนิติบุคคลส่วนใหญ่มาจากการเจริญเติบโตทางการค้าพาณิชย์ ในยุโรป ทำให้เกิดมีแนวคิดทางกฎหมายเกี่ยวกับนิติบุคคลอยู่หลายทฤษฎีเช่น

(1) ทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลเป็นสิ่งสมมติ หรือ ทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลเป็นอำนาจของผู้ปกครองในทางการเมือง ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีของนักกฎหมายแบบปฏิฐานนิยม (Positivist) โดยทฤษฎีนี้ถือว่านิติบุคคลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของกฎหมายหาได้มีสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงไม่เนื่องจากนิติบุคคลไม่มีตัวตนที่แท้จริง นิติบุคคลเป็นแต่เพียงบุคคลที่กฎหมายสมมติให้มีขึ้นเพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา และให้สามารถแสดงเจตนาได้โดยทางผู้แทนนิติบุคคล

(2) ทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลมีสภาพเป็นอยู่อย่างแท้จริงหรือทฤษฎีที่ถือว่าลักษณะของนิติบุคคลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ (Non-fiction Theory) นักกฎหมายฝ่ายนี้เห็นว่านิติบุคคล เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นจริง ๆ มีสภาพความเป็นอยู่อย่างแท้จริงมิใช่สิ่งสมมติขึ้นอย่างลอย ๆ นิติบุคคลมิใช่สิ่งที่กฎหมายสร้างขึ้นตามชอบใจ กฎหมายเพียงรับรองสภาพความเป็นอยู่ของนิติบุคคลที่มีอยู่แล้วและคอยควบคุมนิติบุคคลโดยกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของนิติบุคคลไว้เท่านั้น

(3) ทฤษฎีเกี่ยวกับนิติบุคคลของนักกฎหมายยุคใหม่ นักกฎหมายมหาชนรุ่นใหม่ของฝรั่งเศสมองว่าข้อโต้แย้งของทั้งสองทฤษฎีที่กล่าวมานั้นเป็นการมองปัญหาที่ไม่ถูกต้องด้วยกันทั้งสองฝ่าย สภาพอันแท้จริงของนิติบุคคลมิได้เป็นบุคคลทางกฎหมายที่กฎหมายสมมติขึ้นและมีได้เป็นบุคคลที่มีสภาพความเป็นอยู่อย่างแท้จริงแต่นิติบุคคลเป็นที่ยอมรับของบุคคลธรรมดาหรือทรัพย์สินเพื่อดำเนินการใด ๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งที่กำหนดไว้ซึ่งมิใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะตัวของบุคคลธรรมดาการให้สภาพนิติบุคคลจึงเป็นวิธีการหรือเทคนิคในทางกฎหมายอย่างหนึ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกในการที่จะให้บุคคลธรรมดาและทรัพย์สินที่มารวมกันสามารถดำเนินการตามวัตถุประสงค์ได้โดยสะดวกโดยผ่านนิติบุคคลนั่นเอง

สำหรับความหมายของ “นิติบุคคล” นั้น อาจกล่าวโดยสรุปว่า นิติบุคคลเป็นบุคคลโดยการรับรองหรือก่อตั้งขึ้นโดยกฎหมาย ไม่ใช่บุคคลธรรมดาซึ่งมีชีวิตจิตใจ นิติบุคคลอาจอยู่ในรูปของคณะบุคคล หรือองค์กร หรือกองทรัพย์สินก็ได้ เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ และนิติบุคคลย่อมมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนด

สำหรับประเภทของนิติบุคคลนั้น การแบ่งนิติบุคคลออกเป็นประเภทต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับระบบความเชื่อทางกฎหมายและหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการแบ่ง ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law System) เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศสซึ่งมีการพัฒนาทางกฎหมายมหาชนแยกออกจากจากระบบกฎหมายเอกชน ถึงขนาดที่มีระบบศาลคู่ ก็มีการแบ่งนิติบุคคลออกเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนและนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน

สำหรับประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law System) เช่น อังกฤษมิได้มีการแยกระบบกฎหมายมหาชนออกไปต่างหากอย่างเด็ดขาด จึงมิได้แยกนิติบุคคลในทางมหาชนออกไปต่างหาก แต่ยังคงจัดระบบรวมอยู่กับนิติบุคคลอื่นทั่วไปของภาคเอกชน

สำหรับประเทศไทยระบบนิติบุคคลของไทยนั้น ไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายฉบับใดที่รับรอง หรือกล่าวถึงการแบ่งประเภทนิติบุคคลเอาไว้ว่ามีกี่ประเภท แต่ในทางทฤษฎีมีความพยายามที่จะแบ่งนิติบุคคลออกเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนและนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ซึ่งนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนของไทยนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็แต่โดยอาศัยอำนาจแห่งกฎหมายเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากความตามมาตรา 65 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่บัญญัติว่า “นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น” ดังนั้นหากไม่มีกฎหมายรับรองให้คณะบุคคลองค์กร หรือสถาบันใดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คณะบุคคล องค์กร หรือสถาบันนั้นย่อมไม่อาจมีสภาพเป็นนิติบุคคลขึ้นมาได้และไม่อาจมีสิทธิหรือหน้าที่ใด ๆ ได้ นิติบุคคลที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับปัจจุบันรับรองไว้มีอยู่ด้วยกัน 5 ประเภท คือ สมาคม มูลนิธิ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัดและบริษัทจำกัด

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้น ในสมัยโบราณ รัฐมีภารกิจไม่มากนัก ภารกิจหลักก็มีเพียงการคุ้มครองป้องกัน ได้แก่การป้องกันศัตรูจากภายนอก และการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในเท่านั้น ต่อมาแนวคิดเกี่ยวกับรัฐสมัยใหม่ภารกิจของรัฐมีมากขึ้น รัฐต้องจัดหาสาธารณูปโภคต่าง ๆ เพื่อบำรุงส่งเสริมให้แก่ราษฎร เช่น การให้การศึกษา การสาธารณสุข การคมนาคม และอื่น ๆ เมื่อภาระของรัฐมากขึ้นความจำเป็นต้องมีหน่วยงาน องค์กรเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติภาระหน้าที่ของรัฐ และเพื่อให้องค์กรเหล่านี้มีความคล่องตัวในการปฏิบัติหน้าที่ จึงจำเป็นต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้น และเนื่องจากองค์กรเหล่านี้จัดตั้งขึ้นในฐานะตัวแทนของรัฐ เพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ ดังนั้น รัฐจึงมีอำนาจมหาชนที่เหนือกว่าเอกชนอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน องค์กรกระจายอำนาจของรัฐก็ย่อมมีอำนาจมหาชนด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ อาจสรุปได้ว่า หลักเกณฑ์ของนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้น เนื่องจากนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้น เกิดขึ้นด้วยพื้นฐานแนวคิดที่ต่างไปจากนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน อีกทั้งภารกิจหน้าที่ ตลอดจนลักษณะการดำเนินงานก็ต่างไปจากนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน การแบ่งแยกนิติบุคคลสองประเภทดังกล่าวนี้ มักจะอาศัยหลักเกณฑ์ที่สำคัญ 3 ประการ ประกอบกัน คือ กฎหมายที่จัดตั้งนิติบุคคลนั้น กิจกรรมที่นิติบุคคลนั้นดำเนินการ และการใช้อำนาจของนิติบุคคลนั้น ดังนั้น ถ้านิติบุคคลใดจัดตั้งโดยกฎหมายมหาชน มีกิจกรรมที่เรียกว่า “บริการสาธารณะ (le service public)” และมีการใช้อำนาจมหาชน (la puissance publique) นิติบุคคลนั้น มักจะเป็นนิติบุคคลมหาชน ในขณะที่นิติบุคคลใดจัดตั้งโดยกฎหมายเอกชน หรือกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดำเนิน

กิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของเอกชน และไม่มีการใช้อำนาจมหาชนแต่ประการใด นิติบุคคลนั้นก็มักจะเป็นนิติบุคคลเอกชน

สำหรับความเป็นมาของนิติบุคคลมหาชนในประเทศไทยนั้น แต่เดิมก็มิได้มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องนิติบุคคล ต่อเมื่ออิทธิพลของประเทศตะวันตกเริ่มเข้ามา มีบทบาท จึงได้เริ่มมีนิติบุคคลขึ้นในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2466 เป็นครั้งแรก แต่มีลักษณะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน หากพิจารณาการก่อตั้งนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนของไทยนั้น กระทรวง ทบวง และกรมในประเทศไทยได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ได้รับฐานะเป็นนิติบุคคลในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 และบรรพ 2 ในปี พ.ศ. 2468 ซึ่งได้มีบทบัญญัติกำหนดให้กระทรวง ทบวงและกรม ตลอดจนวัดวาอาราม ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน บริษัท สมาคม และมูลนิธิ มีฐานะเป็นนิติบุคคล ตามความในมาตรา 72 และภายหลังจากนั้นมีการพัฒนาความเป็นนิติบุคคลมหาชนโดยการออกกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับนิติบุคคลมหาชนมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งอาจสรุปได้ว่าปัจจุบันนิติบุคคลมหาชนในประเทศไทยมีการแบ่งประเภทเป็น 7 ประเภท ประกอบด้วย (1) ส่วนราชการ (2) รัฐวิสาหกิจ (3) องค์กรมหาชน (4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (5) องค์กรที่เป็นหน่วยธุรการขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ (6) โรงเรียน และ (7) วัดในพระพุทธศาสนา

เหตุที่วัดในพระพุทธศาสนาได้รับการพิจารณาให้เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้น โดยพิจารณาจากกฎหมายที่ก่อตั้งคือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 วัตถุประสงค์ในการดำเนินการของวัดที่มุ่งสนองต่อความต้องการของมหาชนหรือประโยชน์สาธารณะ และมีการใช้อำนาจมหาชนในหลายประการ จึงอาจพิจารณาได้ว่าความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนาของประเทศไทยนั้น ถือเป็นนิติบุคคลในระบกกฎหมายมหาชน

คำว่า “วัด” และความหมายของคำว่าวัดนั้นไม่มีกฎหมายใดบัญญัติให้ความหมายไว้อย่างชัดเจนแต่มีผู้ให้ความหมายไว้หลายประการ โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายว่า “สถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหารและที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช เป็นต้น” สำหรับคำว่า “สำนักสงฆ์” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า “สำนักสงฆ์” หมายความว่า “วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา”

โดยที่วัดในพระพุทธศาสนามีบทบาทและมีความสำคัญต่อประเทศไทยในฐานะเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมประเภทหนึ่ง เป็นที่อยู่ของสงฆ์ เป็นที่ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และ พิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชน เป็นรากฐานทั้งในด้าน

การศึกษา การปกครอง วัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ แม้บทบาทหน้าที่ในบางด้านอาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็มิได้ทำให้บทบาทและความสำคัญของวัดในยุคปัจจุบันลดน้อยลงแต่อย่างใด

วัดในพระพุทธศาสนามีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล สำหรับการสร้างวัดนั้น วัดเวฬุวันมหาวิหาร ถือเป็นอารามหรือวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เดิมทีเป็นพระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งแคว้นมคธซึ่งได้ถวายพระราชอุทยานแห่งนี้เป็นวัดในพระพุทธศาสนาเป็นพุทธบูชา ด้วยทรงเห็นว่าเป็นที่สงบร่มรื่น เหมาะสำหรับอยู่บำเพ็ญธรรมของพระสงฆ์เมื่อพระพุทธองค์ได้รับเวฬุวันมหาวิหารแล้ว ก็ได้ทรงอนุญาตอารามแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยรับสั่งแก่ภิกษุว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” นี่จึงเป็นพุทธอนุญาตให้มีอารามหรือวัดได้เป็นครั้งแรกในพุทธศาสนา ดังนั้น จึงถือกันต่อมาเป็นสถานที่นี้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ภายหลังจากนั้น บรรดากษัตริย์ พ่อค้า คหบดีและประชาชนทั่วไปจึงได้มีการสร้างวัดเพื่ออุทิศถวายแก่พระพุทธองค์และสงฆ์เป็นการแพร่หลายทั่วไป จนเมื่อศาสนาพุทธได้เผยแผ่เข้ามายังสุวรรณภูมิอันเป็นดินแดนที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน และได้รับการยอมรับจนกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทย องค์พระมหากษัตริย์ของไทยในแต่ละยุคสมัยได้เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญของศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ได้มีการสร้างวัดประจำรัชกาลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งเรียกกันว่า “วัดหลวง” เพราะการสร้างวัดจะต้องใช้กำลังคนกำลังทรัพย์มากมายผู้ซึ่งสร้างวัดตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมาจึงมักจะเป็นกษัตริย์หรือเศรษฐีซึ่งมีฐานะสูงทั้งในสังคมและทางเศรษฐกิจดังจะเห็นจากพุทธประวัติที่มีกษัตริย์และราชาในแคว้นต่าง ๆ อีกหลายองค์ทรงได้สร้างวัดถวายหรือทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก โดยปรากฏในอรรถกถาว่า ที่ดินที่พระเจ้าแผ่นดินแบ่งจากบ้านโดยปกติพระราชทานให้เป็นสิทธิแก่ผู้ใดผู้หนึ่งเรียกว่า “วิสุงคาม” แปลว่าบ้าน ต่างใช้เป็น “คามสีมา” ได้ ดังนั้น การที่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก กำหนดที่พระราชทานไว้เป็นวิสุงคาม เว้นจากการเก็บค่าสมพัตรและอากร เพื่อสงฆ์จะได้สมมุติเป็นพัทธสีมา เพื่อย่นเขตสามัคคีให้สั้น สำหรับประชุมสงฆ์ได้สะดวก การที่กษัตริย์พระราชทานที่ดินให้เป็นวิสุงคามตามพระธรรมวินัยนี้ จึงกลายมาเป็นธรรมเนียมพระราชประเพณีในการที่กษัตริย์จะทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวัดและการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาในการสร้างพระอุโบสถ และต่อมาได้ถูกกำหนดไว้ในหลักเกณฑ์การจัดตั้งวัดตามที่ปรากฏในกฎหมายคณะสงฆ์ปัจจุบัน

การสร้างวัดตั้งแต่สมัยพุทธกาล มาจนกระทั่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ล้วนแต่สร้างขึ้นตามความเชื่อถือศรัทธาและเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระธรรมวินัย

และจารีตประเพณีเท่านั้น หาได้มีกฎหมายมารับรองหรือกำหนดหลักเกณฑ์เงื่อนไขในการจัดตั้งวัดแต่อย่างใด แม้จะมีกฎหมายที่เกี่ยวกับศาสนาในกฎหมายตราสามดวง รวมถึงกฎหมายพระสงฆ์ที่มีพระบรมราชโองการออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็หาได้มีกล่าวถึงวัดไว้ไม่ คงกล่าวถึงการควบคุมพระสงฆ์เท่านั้น จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2445 โดยได้กำหนดประเภทของวัดไว้ในมาตรา 5 ว่า “วัด กำหนดตามพระราชบัญญัตินี้เป็น 3 อย่าง คือ พระอารามหลวงอย่าง 1 อารามราษฎร์อย่าง 1 ที่สำนักสงฆ์อย่าง 1

1. พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าจำนวนในบัญชีนับว่าเป็นพระอารามหลวง
 2. อารามราษฎร์นั้น คือ วัดซึ่งได้พระราชทานวิสุงคามสีมา แต่มิได้เข้าบัญชีนับว่าเป็นวัดหลวง
 3. ที่สำนักสงฆ์ คือ วัดซึ่งยังมิได้รับพระราชทานที่วิสุงคามสีมา”
- ในส่วนของหลักเกณฑ์เงื่อนไขและขั้นตอนในการสร้างวัดนั้น มาตรา 9 บัญญัติว่า

“ผู้ใดจะสร้างวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนจึงจะสร้างได้” โดยกำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนต่าง ๆ ในการสร้างวัดไว้ และที่สำคัญได้มีการบัญญัติเรื่องการพระราชทานวิสุงคามสีมาไว้

ดังนั้น จากผลของกฎหมายดังกล่าวจึงทำให้วัดที่สร้างขึ้นภายหลังจากนี้ หากมิได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็ไม่มีฐานะเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในส่วนของสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดนั้น แม้ว่าพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 จะไม่ได้กำหนดสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดเอาไว้ แต่เมื่อมีการประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้บทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ บรรพ 2 ที่ได้ตรวจชำระใหม่เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 โดยบทบัญญัติของมาตรา 72 (2) ก็มีผลทำให้วัดวาอารามมีสถานะความเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2484 กฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติว่า

“วัดมีสองอย่าง (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (2) สำนักสงฆ์”

กฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติหลักเกณฑ์การสร้างวัดว่าให้เป็นไปตามกฎกระทรวง โดยที่กฎกระทรวงฉบับที่ 1 ได้กำหนดว่าการสร้างวัดต้องขออนุญาตจากกระทรวง

ศึกษาธิการโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเห็นชอบและต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา วัดที่ได้มีการจัดตั้งถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้ จึงมีฐานะเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมาย และมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 72

กฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับวัดไว้ในหมวด 5 ตั้งแต่มาตรา 31 ถึงมาตรา 38 โดยบัญญัติถึงประเภทของวัด ความเป็นนิติบุคคลของวัด ตามมาตรา 31 ว่า

“วัดมีสองอย่าง ได้แก่

- 1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
- 2) สำนักสงฆ์

ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป”

สำหรับการสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง รวมทั้งได้บัญญัติถึงที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ที่ศาสนสมบัติกลางและทรัพย์สินของวัด ตลอดจนบัญญัติถึงเจ้าอาวาส การให้เจ้าอาวาส เป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป และการกำหนดอำนาจหน้าที่ในทางปกครองของเจ้าอาวาส

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กฎหมายดังกล่าวมิได้มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายอื่น ๆ เช่น อนัมนิกาย หรือจินิกาย และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มาตรา 58 ได้บัญญัติ ให้การปกครองคณะสงฆ์อื่น นอกจากคณะสงฆ์ไทยให้เป็นไปตามกฎกระทรวง อย่างไรก็ตาม ก็มีได้มีการออกกฎกระทรวงในเรื่องดังกล่าวแต่อย่างไรก็ตาม จนกระทั่งได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และในมาตรา 46 ได้บัญญัติว่า การปกครองคณะสงฆ์อื่นนอกจากคณะสงฆ์ไทยให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

ปัจจุบันได้มีการออกกฎกระทรวงออกตามความในพระราชบัญญัติ ดังกล่าวคือ กฎกระทรวงฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2520) ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์อื่น ประกาศใช้เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 และได้มีการปรับปรุงโดย กฎกระทรวงฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2536) โดยมีเนื้อหานอกเหนือจากการบัญญัติหลักการจัดการปกครองคณะสงฆ์อื่นอันได้แก่ อนัมนิกายและจินิกายแล้ว ยังได้มีบทบัญญัติกำหนดหลักเกณฑ์ในการสร้างวัด การตั้งวัด

การรวมวัด การย้ายวัด การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา โดยกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและขั้นตอนเช่นเดียวกับการขอจัดตั้งวัดของคณะสงฆ์ไทย

ในส่วนของศาสนสถานที่สำคัญในศาสนาอื่น ๆ ศาสนาอิสลามถือว่า มัสยิด เป็นศาสนสถานของอิสลามมิกชนสำหรับใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมในทางศาสนาในการตราพระราชกฤษฎีกากว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ. 2488 เพื่อสงเคราะห์และคุ้มครองอิสลามิกชน ก็มีได้บัญญัติถึงสถานภาพของมัสยิดไว้ ต่อมาจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490 บัญญัติถึงความหมาย การจัดตั้ง สถานภาพทางกฎหมายและการบริหารจัดการของมัสยิด โดยมีบทบัญญัติตามมาตรา 5 ให้มัสยิดซึ่งได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วมีฐานะเป็นนิติบุคคล

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 โดยประกาศใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 จนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศาสนาอิสลามแล้ว ยังได้บัญญัติการจัดตั้ง สถานภาพ และการบริหารจัดการของมัสยิดให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยได้ให้นิยาม “มัสยิด (Mosque)” ว่าหมายถึง “สถานที่ซึ่งมุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจ โดยจะต้องมีละหมาดวันศุกร์เป็นปกติและเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม” โดยที่กฎหมายได้บัญญัติถึงการจัดตั้ง และการเลิกมัสยิดไว้ในหมวด 2 โดยกำหนดให้การสร้าง การจัดตั้ง การย้าย การรวม การเลิกและการจดทะเบียนมัสยิดให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ทั้งนี้ การจัดตั้ง การรวม และการเลิกมัสยิด ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

สำหรับการจัดตั้งและสถานภาพทางกฎหมายของศาสนสถานของศาสนาคริสต์ในประเทศไทยในนิยามต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วยนิยามโรมันคาทอลิกและนิยามโปรเตสแตนต์ นั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยามตามกฎหมาย ร.ศ. 128 ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2452 และพระราชบัญญัติว่าด้วยที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่โรมันคาทอลิก มิสซังในกรุงสยาม ลงวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 ขึ้น ซึ่งยังคงใช้บังคับ อยู่ถึงปัจจุบันนี้

กฎหมายฉบับนี้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับลักษณะและสถานภาพทางกฎหมายความเป็นนิติบุคคล ของมิสซัง ตลอดจนสิทธิในการถือครองที่ดิน และการกำหนดวิธีการสร้าง วัด โรงเรียน ตึกรามและโรงเรียนของบาทหลวงโรมันคาทอลิก โดยมิสซัง เป็นเขตการปกครองของคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกอยู่ภายใต้การควบคุมของกรุงวาติกันทั้งในด้านการจัดตั้ง การปกครอง การดำเนินการ มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม ร.ศ. 128 และตามกฎหมายดังกล่าวให้อำนาจในการปกครองกิจการบางอย่างในประเทศไทย เป็นองค์การที่

มิได้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายเพื่อประโยชน์แห่งรัฐตามความมุ่งหมายของรัฐ แต่เพื่อประโยชน์ตามความมุ่งหมายของกรุงวาทีกันอันมีฐานะเป็นรัฐ (State) ตามกฎหมายระหว่างประเทศ จึงอาจถือว่าเป็นนิติบุคคลที่เป็นองค์การของต่างประเทศ ปัจจุบันมีมิสซังในประเทศไทย จำนวน 10 แห่ง แต่มีสซังที่มีสภาพนิติบุคคลมีอยู่ 2 แห่ง คือ มีสซังโรมันคาทอลิกกรุงเทพฯ ตั้งอยู่บนถนนเจริญกรุง เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร และมีสซังโรมันคาทอลิกท่าแร่-หนองแสง ตั้งอยู่ตำบลท่าแร่ อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

4. วิเคราะห์ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมายของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ โดยนำบทบัญญัติและมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ข้อเท็จจริง คำวินิจฉัย คำพิพากษาของศาล ตลอดจนความเห็นในทางวิชาการ บทความ ผลงานศึกษาวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งมาตรการและแนวทางของกฎหมายต่างประเทศ นำมาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

(1) การวิเคราะห์ทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลกับสถานภาพทางกฎหมายของวัดในพระพุทธศาสนา พบว่าหากจะนำทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลมาพิจารณาความเป็นนิติบุคคลของวัดไทย ก็น่าจะมีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลมีสภาพเป็นอยู่อย่างแท้จริง หรือทฤษฎีที่ถือว่าลักษณะของนิติบุคคลเป็นสิ่งที่มิหลัทธิมีเกณฑ์ (Non-fiction theory) เนื่องจากวัดในพระพุทธศาสนามีการจัดตั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ มีหลักเกณฑ์เงื่อนไขในการจัดตั้ง มีวัตถุประสงค์หรือขอบอำนาจในการดำเนินการที่ชัดเจน เป็นไปตามพระธรรมวินัย คือเป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศาสนศึกษา การรักษาความเรียบร้อยดีงาม สาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อันเป็นประโยชน์สาธารณะ โดยมีผู้แทนในการใช้อำนาจของวัดก็คือคณะสงฆ์ซึ่งมีเจ้าอาวาสเป็นประธานสงฆ์ มีการแสดงเจตนา มีการดำเนินกิจการ มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินในเสนาสนะ ในที่ดินต่าง ๆ เป็นของตนเอง มีการสิ้นสภาพความเป็นวัดเช่นเดียวกับการเกิดและตายของสภาพบุคคลธรรมดา สภาพการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นเวลากว่า 2,400 ปี กฎหมายเพียงแต่มารับรองสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของวัดในพระพุทธศาสนาในภายหลัง ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ บรรพ 2 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม

หากพิจารณาในแง่ของทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลในสมัยปัจจุบัน วัดเป็นนิติบุคคลประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยการรวมตัวของบุคคลธรรมดาหรือทรัพย์สิน เพื่อดำเนินการใด ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การให้สภาพนิติบุคคลแก่วัด จึงเป็นเทคนิคในทางกฎหมายที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่วัดในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์โดยผ่านตัวนิติบุคคล ซึ่งผลจากแนวคิดนี้ มีผลกระทบหลายประการต่อการดำเนินการของวัดในพระพุทธศาสนา ในขณะที่เมื่อกฎหมายเข้ามากำหนดสถานภาพทางกฎหมายให้กับวัด สิ่งก็ตามมาคือความไม่สอดคล้องหรือความขัดแย้งระหว่างแนวปฏิบัติเดิมตามพระธรรมวินัยหรือจารีตประเพณี กับสิ่งที่ เป็นบทบัญญัติทางกฎหมายที่รัฐหรือฝ่ายปกครองกำหนดขึ้นมาใหม่ รวมทั้งแนวนโยบายและแนวปฏิบัติของรัฐในการควบคุมคณะสงฆ์และวัดที่เป็นนิติบุคคล อันเป็นผลมาจากแนวคิดของระบบการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัย ทำให้เกิดปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพทางกฎหมายของวัดในพระพุทธศาสนา

(2) การวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายในการจัดตั้งกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์พบว่าหลักเกณฑ์ในการจัดตั้งวัดซึ่งเป็นไปตามพุทธบัญญัติ จารีตประเพณีและบทบัญญัติของกฎหมาย มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในส่วนของปัญหาเกี่ยวกับการจัดตั้งวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ ประเด็นเรื่อง “สังฆกรรม” “สีมา” หรือ “วิสุงคามสีมา” มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องโดยตรงกับปัญหาเรื่องสถานภาพทางกฎหมายความเป็นนิติบุคคลของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาหรือสำนักสงฆ์

ในสมัยพุทธกาล เมื่อเกิดสังคมสงฆ์ขึ้นแล้ว พระพุทธองค์ได้มอบอำนาจในการปกครองสงฆ์ให้สงฆ์ปกครองกันเอง โดยยึดหลักการตามศีลและข้อปฏิบัติตามธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพราะสังคมสงฆ์มีสมาชิกที่มีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ กัน พระพุทธองค์ทรงวางระบบการบริหารปกครองสงฆ์ที่เอื้ออย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยทรงกำหนดให้มีการประชุมสงฆ์ร่วมกันหรือเรียกตามศัพท์ว่า “สังฆกรรม” โดยสังฆกรรมมีหลายรูปแบบตามลักษณะของเรื่องที่จะนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมสงฆ์ ตั้งแต่การพิจารณารับคนเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ การแก้ไขปัญหาของพระภิกษุ การลงโทษพระภิกษุ การทบทวนวินัย การปวารณา การกรานกฐิน การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ หรือแต่งตั้งสงฆ์ทำหน้าที่ต่าง ๆ รวมทั้งการสวดปาฏิโมกข์หรือการทำอุโบสถอาจกล่าวได้ว่าการประชุมสงฆ์ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” นั้น พระพุทธองค์ได้มีพุทธบัญญัติกำหนดระเบียบ หลักเกณฑ์และวิธีการการประชุมไว้ตั้งแต่ การกำหนดเรื่องที่จะต้องเข้าประชุม ลักษณะของการประชุม องค์คณะ

ในการประชุม สถานที่จัดการประชุม ตลอดจนการลงมติของที่ประชุมโดยเฉพาะการกำหนดสถานที่จัดประชุมหรือพื้นที่เขตแดนที่ใช้กำหนดที่ประชุมเรียกว่า “สีมา” นั้น การทำสังฆกรรมบางอย่างต้องทำในที่สามัคคีสงฆ์ ต้องนัดประชุมสงฆ์ที่อยู่ในเขตพื้นที่นั้นให้พร้อมกัน หากขัดข้องมาไม่ได้ด้วยเหตุใด ๆ ก็ยังต้องได้รับความยินยอมในการทำสังฆกรรมนั้น ๆ ก่อน มิฉะนั้น สังฆกรรมนั้น ๆ ใช้ไม่ได้ แต่ปัญหาเกิดขึ้นว่า มีภิกษุรูปใดบ้างอยู่ในหมู่นั้น พื้นที่นั้น หรือหมู่นั้นพื้นที่นั้นกำหนดแคไหนที่จะต้องมาร่วมประชุม จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดเขตกันขึ้น เขตนั้นภาษาบาลีเรียกว่า “สีมา” การตกลงกันกำหนดเขตพื้นที่นั้นไว้เรียกว่า “ผูกสีมา” ทั้งนี้ ในการผูกสีมานี้มีข้อพิจารณาที่สำคัญอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านวินัยของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ และด้านวัฒนธรรมประเพณีที่เพิ่มขึ้นมา โดยเฉพาะในสังคมและวัฒนธรรมไทย

สำหรับการพระราชทานวิสุงคามสีมาให้แก่วัดในพระพุทธศาสนานั้น โดยเหตุที่ถือหลักการว่าที่ดินในราชอาณาจักรนั้นล้วนเป็นขององค์พระมหากษัตริย์ ในทางการปกครองราชอาณาจักรฝ่ายบ้านเมืองแบ่งออกเป็นบ้าน ตำบล (นิคม) และเมืองต่าง ๆ อีกทั้งในทางศาสนาเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก เป็นผู้สนับสนุนให้ความช่วยเหลือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ดังนั้น เมื่อมีกรณีที่สงฆ์จะผูกสีมาเป็นเขตของตนเอง เขตนี้ต้องได้รับอนุญาตจากบ้านเมืองด้วย จึงเกิดเป็นประเพณีที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเขตที่ดินให้แก่สงฆ์สำหรับการประชุมสังฆกรรม เรียกว่า “พระราชทานวิสุงคามสีมา” เพื่อถวายที่ดินบริเวณนั้นให้เป็นสิทธิ์ของสงฆ์ ที่เรียกว่า “วิสุงคามสีมา” คือ เขตแดนที่ได้พระราชทานแก่สงฆ์ เพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรม เป็นการแยกส่วนบ้านออกจากส่วนวัด

การพระราชทานวิสุงคามสีมานั้น เดิมทีก็เป็นเพียงจารีตประเพณีที่เพิ่มเติมเข้ามาในชั้นหลัง แต่จารีตประเพณีดังกล่าวได้กลายเป็นบทบัญญัติของกฎหมาย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งบัญญัติให้การจัดสร้างวัดต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

มีข้อสังเกตว่าในกรณีของการกำหนด “สีมา” หรือพื้นที่เขตแดนในการประชุมสังฆกรรมเพื่อทำกิจการของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และการพระราชทาน “วิสุงคามสีมา” นั้น คือรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายอาณาจักรหรือฝ่ายบ้านเมืองกับฝ่ายศาสนจักรประการหนึ่ง รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ในการปกครองบางยุคสมัยอาจพิจารณาได้ว่าเป็น “การส่งเสริม” “การให้ความช่วยเหลือ” หรือ “การให้สิทธิ” ต่าง ๆ แก่ฝ่ายศาสนจักร แต่ในการปกครองอีกยุคสมัยหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นความสัมพันธ์

ในเชิงของ “การจำกัด” “การกำกับดูแล” หรือ “การควบคุม” ก็อาจเป็นไปได้ ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และการพัฒนาของสังคมและระบบการเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้นก็มีข้อสังเกตว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวนี้มีเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ในด้านศาสนาอื่น ๆ เช่นกรณีของศาสนาคริสต์ หรือกรณีของศาสนาอิสลาม แม้ว่าจะมีการกำหนดให้มีซิงหรือมัสยิดมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีสิทธิหน้าที่ต่าง ๆ รวมทั้งการมีสิทธิในการถือครองที่ดิน แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ในเชิงของกฎหมายเอกชนคือตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มิได้มีความสัมพันธ์ในเชิงของกฎหมายมหาชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อสังเกตด้วยว่า ความเป็นนิติบุคคลของวัดในพระพุทธศาสนาและการได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในลักษณะสำคัญของการพัฒนาไปสู่การตีความทางกฎหมายว่าวัดที่จะมีสถานะเป็นนิติบุคคลได้จะต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วเท่านั้น ในขณะที่ความเป็นนิติบุคคลของมิชซิงในศาสนาคริสต์และมัสยิดในศาสนาอิสลาม ไม่ปรากฏเงื่อนไขลักษณะดังกล่าว

(3) การวิเคราะห์สิทธิหน้าที่และวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งวัดและสำนักสงฆ์
พบว่าประเด็นเรื่องสิทธิหน้าที่และวัตถุประสงค์ของวัดและสำนักสงฆ์นับเป็นประเด็นที่สำคัญ เนื่องจากกฎหมายไม่ได้กำหนดขอบวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวัดไว้ ในกรณีของวัดหรือสำนักสงฆ์ที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลก็ย่อมมีสิทธิหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดซึ่งอาจพิจารณาสิทธิหน้าที่ของวัดและสำนักสงฆ์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เช่นวัดอาจเป็นเจ้าของและลูกหนี้มีสิทธิถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินมีความสามารถเข้าทำนิติกรรมสัญญาเป็นโจทก์และจำเลยทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญาได้หรือเป็นคู่สัญญาโดยไม่ต้องใช้นามของเจ้าอาวาสหรือไวยาวัจกรเป็นต้น นอกจากนั้นวัดและสำนักสงฆ์มีสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายอื่น อันได้แก่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ตลอดจนกฎกระทรวง ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่งและประกาศของส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหาเถรสมาคม เป็นต้น รวมทั้งกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์ เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายแรงงาน กฎหมายล้มละลาย กฎหมายปกครอง กฎหมายอาญา และรวมถึงกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนิติบุคคลโดยตรงเช่นกฎหมายภาษีเงินได้นิติบุคคลในขณะที่ข้อจำกัดสิทธิและหน้าที่ของวัดและสำนักสงฆ์มีอยู่ 2 ประการ คือ ข้อจำกัดโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น และข้อจำกัดตามขอบแห่งวัตถุประสงค์หรือขอบแห่งอำนาจหน้าที่ ซึ่งพบว่าการจัดตั้งวัดไม่มีกฎหมายบัญญัติให้วัดต้องแจ้งวัตถุประสงค์หรือขอบอำนาจหน้าที่ไว้ ดังนั้นขอบวัตถุประสงค์หรือขอบอำนาจหน้าที่ของวัดจึงต้องพิจารณาจากพุทธบัญญัติ จาริตประเพณี

กฎหมายที่เกี่ยวข้องและคำพิพากษาของศาลฎีกา โดยสรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ของวัดมี 2 ประการ คือ วัตถุประสงค์หลักของวัดหมายถึงเพื่อการดำเนินการตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยตรงโดยมีวัตถุประสงค์รองของวัดคือเพื่อการพัฒนาและการดูแลจัดการศาสนสมบัติของวัด

(4) การวิเคราะห์บทบัญญัติและมาตรการทางกฎหมายกรณีทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัดพบว่าวัดในพระพุทธศาสนาเมื่อได้มีการจัดตั้งโดยชอบด้วยกฎหมายและมีฐานะเป็นนิติบุคคลแล้วก็ย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับคนธรรมดา และในบรรดาสิทธิหน้าที่ดังกล่าวนี้ กรณีการมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของวัดนับเป็นเรื่องสำคัญและเป็นกรณีที่มีปัญหามากที่สุดประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสถานะความเป็นนิติบุคคลของวัด

ทรัพย์สินของวัดในศาสนาพุทธนั้นประกอบด้วยอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนา ที่ศาสนสมบัติกลาง ตลอดจนอาคารเสนาสนะที่อยู่อาศัย และสังหาริมทรัพย์อื่น ๆ ทรัพย์สินของวัดในพระพุทธศาสนานั้นเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่มีความคุ้มครองเป็นพิเศษ โดยมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นกรณีเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากทรัพย์สินของศาสนสถานในศาสนาอื่นเช่นมัสยิดหรือมิชซัง ซึ่งการคุ้มครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นไปตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์โดยทั่วไป

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์สินของวัดหรือ ศาสนสมบัติโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ (1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาที่มีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง (2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

สำหรับการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 40 วรรคสอง ได้บัญญัติไว้ว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพื่อการนี้ให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเจ้าของ ศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย” แสดงให้เห็นว่าบทบัญญัติดังกล่าวกำหนดองค์กรผู้มีอำนาจจัดการศาสนสมบัติกลางกล่าวคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้มีอำนาจในการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางโดยให้ถือว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นเท่านั้นมิได้มีการกำหนดถึงวิธีการหลักเกณฑ์ในการจัดประโยชน์ในส่วนศาสนสมบัติกลางไว้ซึ่งแตกต่างจากกรณีของศาสนสมบัติของวัดซึ่งบัญญัติให้ออกกฎกระทรวงตามมาตรา 40 วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติ

คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการในการจัดการและดูแลรักษาตั้งนั้นในส่วนวิธีการจัดการดูแลรักษาศาสนสมบัติกลางของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงขาดความชัดเจน ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ทั่วไปที่กำหนดไว้ในกฎหมายเอกชนทั่วไป

ในการบริหารจัดการทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัดนั้น พบว่าวัดที่มีสถานภาพเป็นนิติบุคคลและมีลักษณะของการบริหารจัดการที่ดีและประสบความสำเร็จจนอาจถือเป็นต้นแบบของวัดที่เป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ วัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ พบว่าการบริหารจัดการทางการเงินของวัดดังกล่าว มีการจัดการทางด้านบัญชีที่จัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ รวมถึงการบริหารจัดการทรัพย์สินและครุภัณฑ์ของวัด โดยวัดปทุมวนารามและวัดญาณเวศกวัน มีการวางระบบบัญชีโดยยึดตามมาตรฐานบัญชีที่รับรองกันโดยทั่วไปหรืออาจยึดรูปแบบการบริหารแบบระบบราชการและมีการจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์อย่างเป็นระบบ มีคณะกรรมการวัดที่มีองค์ประกอบของฆราวาสที่มีความรู้ความชำนาญมาช่วยในการวางระบบบัญชีและการบริหารจัดการ มีการจัดทำบัญชีอย่างสม่ำเสมอโดยจะมีผู้ที่มีความรู้ในคณะกรรมการวัดช่วยในการตรวจสอบบัญชี ส่วนวัดสวนแก้วใช้รูปแบบการบริหารแบบมูลนิธิ ซึ่งมีคณะกรรมการมูลนิธิและกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการมูลนิธิเป็นข้อกำหนด โดยวัดตัวอย่างทั้ง 3 วัด มีการแต่งตั้งไวยาวัจกรและคณะกรรมการวัดถูกต้องเป็นไปตามระเบียบของมหาเถรสมาคมและมอบหมายให้ดำเนินการในภาระหน้าที่ภายในวัดเป็นฝ่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีการบริหารจัดการทรัพย์สินและใช้ประโยชน์ทรัพย์สินของวัดตามวัตถุประสงค์และบทบาทที่แต่ละวัดต้องการเน้น เช่น วัดสวนแก้ว มีลักษณะของการเป็นวัดพัฒนาเพื่อสร้างรายได้และพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชน จึงมีการจัดการทรัพย์สินเพิ่มเติมทั้งจากการได้รับบริจาคและจากการจัดซื้อ โดยรูปแบบการบริหารจัดการแบบมูลนิธิ ทำให้การดำเนินงานมีความสะดวกและเหมาะสมมากกว่ารูปแบบมีคณะกรรมการวัดแบบทั่วไป ในขณะที่วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เน้นการใช้ทรัพย์สินของวัดเพื่อประโยชน์ในการอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการมาทำบุญและปฏิบัติธรรมมากกว่าการหารายได้ มีการบริหารจัดการทรัพย์สินอย่างเป็นระบบโดยคณะกรรมการวัดเป็นหลัก เช่นเดียวกับวัดญาณเวศกวันที่ไม่ได้เน้นประโยชน์จากที่ดินในการหารายได้ แต่เน้นพัฒนาเพื่อความสะดวกในการเข้ามาที่วัดของพุทธศาสนิกชนเป็นหลัก มีการแบ่งหน้าที่ของคณะกรรมการวัดเป็นฝ่ายต่าง ๆ ในการช่วยบริหารจัดการในแต่ละเรื่อง โดยบทบาทจะเป็นของคณะกรรมการวัดที่เป็นฆราวาสเป็นหลัก ในด้านการบริหารจัดการทางการเงินของวัดนั้น

วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร มีการแบ่งแยกปัจจัยที่ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ว่าต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่าเป็นปัจจัยที่ถวายแก่วัด หรือปัจจัยที่ถวายส่วนตัวแก่พระสงฆ์ ในขณะที่วัดสวนแก้วไม่อนุญาตให้พระภิกษุรับเงินเป็นการส่วนตัว ต้องนำเข้าส่วนกลางทั้งหมด หากมีความประสงค์ต้องการใช้ปัจจัยก็ให้แจ้งความประสงค์แก่ทางมูลนิธิในการเป็นธุระจัดหาให้ เช่นเดียวกับวัดญาณเวศกวันที่ย้ำห้ามพระในวัดเข้ายุ่งเกี่ยวทางการเงิน โดยปัจจัยที่นำมาบริจาคต้องระบุวัตถุประสงค์และจำนวนเงินแล้วนำไปหย่อนที่ตู้รับบริจาค โดยมีการเปิดตู้รับบริจาคทุก 1 สัปดาห์ มีการจัดทำบัญชีและนำเงินฝากธนาคาร หากมีการเบิกจ่ายเกินกว่า 5,000 บาท (ห้าพันบาท) ต้องนำเรื่องเข้าที่ประชุมและเสนอเจ้าอาวาสเพื่อขอความเห็นชอบในการอนุมัติ โดยการเบิกจ่ายเงินจะต้องลงลายมือชื่อผู้มีอำนาจในการสั่งจ่ายจำนวน 2 ใน 3 ซึ่งประกอบด้วย เจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส ไวยาวัจกรและกรรมการฝ่ายการเงิน เมื่อสิ้นปีจะมีการสรุปยอดการใช้จ่ายและการตรวจสอบบัญชีของทางวัด

กล่าวโดยทั่วไป การบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดและศาสนสมบัติกลางมีปัญหาคอขวดทั้งในแง่ของข้อกำหนดในเรื่องของคุณสมบัติและความรู้ความสามารถของเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรซึ่งเป็นผู้จัดประโยชน์หรือผู้จัดการศาสนสมบัติขาดความเหมาะสม การขาดระบบควบคุมตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามที่กำหนดในกฎกระทรวงมีข้อจำกัด ไม่เอื้อประโยชน์ให้มีการพัฒนาสังฆาริมทรัพย์ที่เป็นสมบัติของวัด ตลอดจนไม่มีบทลงโทษกรณีมีการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นจากลักษณะของการผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ และผลผูกพันตามกฎหมายกฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2511) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ต่อผู้มอบอำนาจและผู้รับมอบอำนาจ รวมทั้งข้อจำกัดของอำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาในคณะสงฆ์ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาในภาพรวมพบว่าบทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดที่มีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ไม่มีความชัดเจน จึงสมควรปรับปรุงแก้ไขโดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

(1) ถ้อยคำและความหมายของคำว่า “วัด” และ “สำนักสงฆ์” อันมีความหมายถึงศาสนสถานของพระพุทธศาสนา ยังไม่มีความชัดเจนและไม่มีความชัดแจ้งของกฎหมายใดที่

บัญญัติอธิบายหรือรับรองหรือให้คำนิยามความหมายของถ้อยคำดังกล่าว จึงควรปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 5 ทวิ โดยเพิ่มคำนิยามความหมายของคำว่า “วัด” และ “สำนักสงฆ์” เช่นเดียวกับที่พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 4 ได้บัญญัติคำนิยามคำว่า “มัสยิด” ไว้ เพื่อให้มีความชัดเจนในความหมายของถ้อยคำ

(2) ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 31 ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยยึดถือหลักการว่า วัดและสำนักสงฆ์มีสถานะความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ผู้แทนของวัดคือเจ้าอาวาสมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานในการใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของวัดหรือสำนักสงฆ์เริ่มต้นเมื่อหน่วยงานของรัฐโดยมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้อนุญาตและรับรองการจัดตั้งว่าเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ที่ขอด้วยกฎหมาย โดยไม่นำเอาเงื่อนไขการต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาซึ่งเป็นจารีตประเพณีเชื่อมโยงระหว่างฝ่ายศาสนจักรกับฝ่ายอาณาจักร อันเป็นดุลพินิจของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก มาเป็นเกณฑ์การพิจารณาความเป็นนิติบุคคลขององค์กร เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของความเป็นนิติบุคคลของกุศลสถานในศาสนาอื่น เช่น มัสยิด หรือมิสซัง เป็นต้น เพื่อให้ความเป็นนิติบุคคลของวัดและสำนักสงฆ์มีความชัดเจนและเป็นไปตามหลักความเป็นนิติบุคคลในกฎหมายมหาชน อันจะทำให้การบริหารกิจการของวัดเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ที่ให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพของพลเมือง การสงเคราะห์ประชาชนและการช่วยเหลืองานของทางราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป โดยแก้ไขมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และให้ใช้ถ้อยคำดังต่อไปนี้แทน

“มาตรา 31 วัดมีสามอย่าง ได้แก่

- (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
- (2) วัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
- (3) สำนักสงฆ์

ให้วัดและสำนักสงฆ์ตาม (1) (2) และ (3) ซึ่งได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมมีฐานะเป็นนิติบุคคล

เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดและสำนักสงฆ์ในกิจการทั่วไป”

(3) ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดตั้งวัดหรือสำนักสงฆ์โดยมิได้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือโดยมิได้รับอนุญาต อันเป็นเหตุให้มีการทุจริต นำวัดหรือสำนักสงฆ์ดังกล่าวไปหลอกลวงหรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ สมควรให้มีบทลงโทษทางอาญา เพื่อเป็นการปกป้องสถาบัน

ศาสนาให้เป็นรูปธรรมและมีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยปรับปรุงเพิ่มเติมมาตรา 44 จัตวา แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังนี้

“มาตรา 44 จัตวา ผู้ใดกระทำการสร้างหรือจัดตั้งวัดหรือสำนักสงฆ์โดยมิได้รับอนุญาต อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 32 วรรคแรก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

(4) ในประเด็นที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดหรือศาสนสมบัติ กลางนั้นมีความเห็นว่าวัดหรือสำนักสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีฐานะเป็นองค์กรทางศาสนา ที่ถือเป็นองค์กรไม่แสวงหากำไรที่มีใช้ระบบตลาด หรือตามระบบบัญชีประชาชาติ ค.ศ. 1993 เรียกว่า “สถาบันไม่แสวงหากำไรให้บริการครัวเรือน (Non-Profit Institution Serving Households : NPISHs)” อันหมายถึง องค์กรที่ดำเนินงานโดยไม่หวังผลกำไร โดยผลิตสินค้าและบริการให้กับประชาชนหรือสังคมโดยไม่คิดราคาหรือแบบให้เปล่า หรือจำหน่ายในราคาที่ไม่คุ้มทุนหรือในราคาที่ไม่มียุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งในที่นี้ครอบคลุมองค์กรประเภทมูลนิธิ สมาคม พรรคการเมืองและองค์กรทางศาสนา ซึ่งรวมถึงวัดในพระพุทธ ศาสนาด้วย ดังนั้น ในการบริหารจัดการทรัพย์สินในพระพุทธศาสนาจึงควรคำนึงถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว หรือประโยชน์สาธารณะมากกว่าที่จะเน้นเรื่องผลประโยชน์หรือกำไรขาดทุน เช่นเดียวกับองค์กรธุรกิจอื่น ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ความเป็นธรรมและผลกระทบต่อสังคมในภาพรวมด้วย

(5) การบริหารจัดการศาสนสมบัติกลางนั้น ควรปรับปรุงหลักเกณฑ์และวิธีการจัดการศาสนสมบัติกลางให้มีความชัดเจน โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแก้ไขปรับปรุงบทบัญญัติของมาตรา 40 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยแก้ไขถ้อยคำเป็น “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง และศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ทั้งนี้ เพื่อให้การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางมีความชัดเจน โปร่งใสและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการศาสนสมบัติกลางทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ควรเป็นการบริหารจัดการโดยผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการเพื่อมิให้ศาสนสมบัติต้องสูญเสียโอกาสและมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยไม่มีเหตุอันควร แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมและวัตถุประสงค์ของการเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรที่ได้รับไว้แต่แรกด้วย

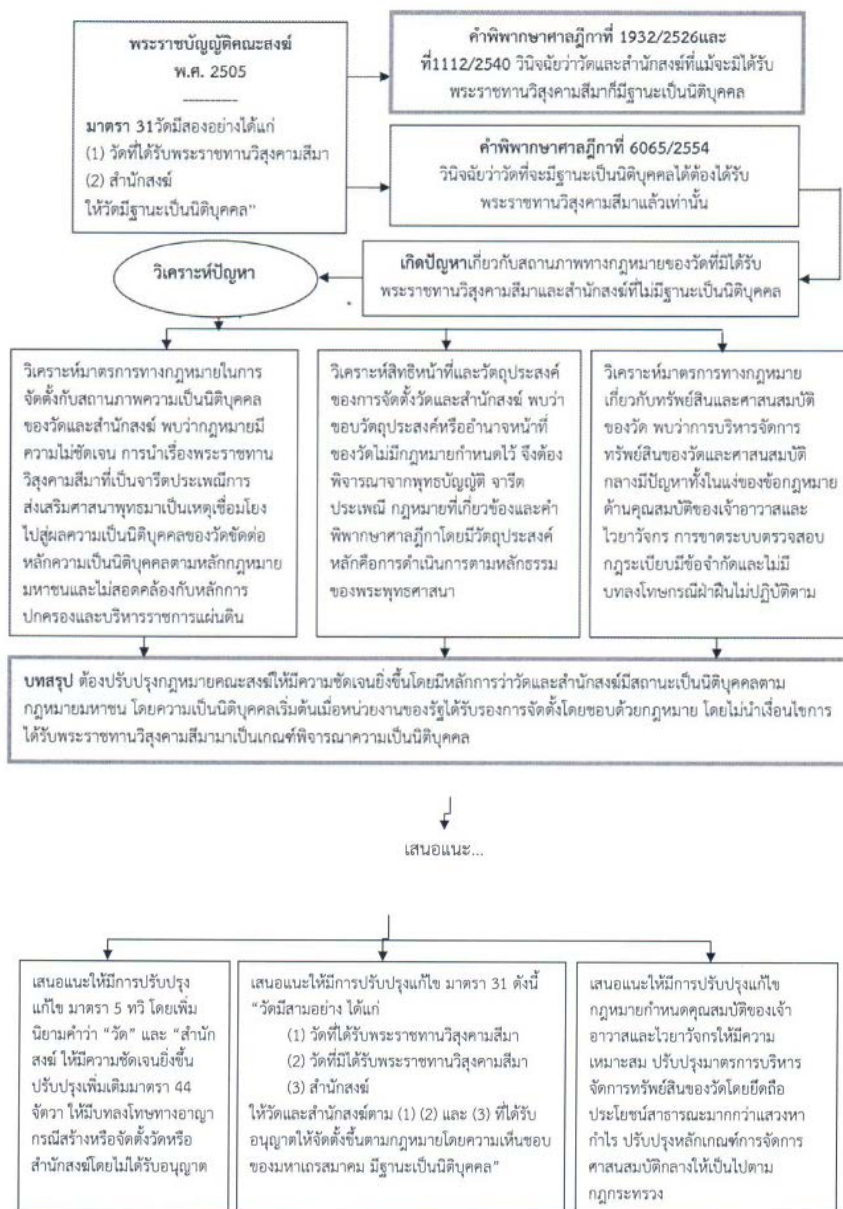
(6) ในการบริหารจัดการทรัพย์สินหรือศาสนสมบัติของวัด ควรปรับปรุงแก้ไขคุณสมบัติในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แทนของวัดให้เหมาะสม โดยมีคุณสมบัติหรือความรู้ความสามารถทางด้านบริหารจัดการหรือมีความรู้ด้านกฎหมาย การทำ

นิติกรรมสัญญา และการจัดทำบัญชี เป็นต้น ปรับปรุงคุณสมบัติ วาระการดำรงตำแหน่ง และการแต่งตั้งไวยาวัจกร ให้เหมาะสม โดยมีคุณวุฒิ ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการบริหารจัดการทรัพย์สินหรือสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ มีความประพฤติดี มีคุณธรรมรวมทั้งหน่วยงานของรัฐควรมีแนวทางในการกำกับดูแลการบริหารการเงินและทรัพย์สินของวัดอย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้ พร้อมกับปรับปรุงระบบและมาตรการในการควบคุมตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจของผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริหารจัดการ สิทธิประโยชน์และทรัพย์สินต่าง ๆ ของวัด ให้เป็นไปอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพ ปรับปรุงกฎหมายให้มีมาตรการลงโทษสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งเกี่ยวกับวัดซึ่งฝ่าฝืนไม่ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับหรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการบริหารจัดการทรัพย์สินหรือศาสนสมบัติของวัดที่กำหนดไว้โดยหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายตลอดจนมีมาตรการทางกฎหมายในการลงโทษทางอาญาต่อผู้ซึ่งฝ่าฝืนหรือบุกรุกเข้าไปยึดถือ ครอบครองหรือใช้ประโยชน์ หรือทำให้เกิดความเสียหาย ทำลายหรือทำให้ไร้ค่า ซึ่งทรัพย์สินหรือศาสนสมบัติของวัดโดยไม่มีอำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายบัญญัติ

ปรับปรุงระบบบริหารจัดการทรัพย์สินหรือศาสนสมบัติของวัด โดยนำระบบบัญชีที่ได้มาตรฐานตามหลักการบัญชีที่รับรองกันทั่วไป รวมทั้งระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารจัดการหรือการลงทะเบียน เพื่อประโยชน์ในการควบคุมตรวจสอบการจัดเก็บฐานข้อมูลที่ถูกต้องทันสมัย สามารถนำไปใช้ประกอบการตรวจสอบการวางแผนพัฒนาหรือการบริหารจัดการต่าง ๆ

(7) ประชาชนและชุมชนในฐานะพุทธศาสนิกชนควรต้องมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับวัดในการบริหารจัดการวัดให้มากขึ้น มีการกระตุ้นให้มีจิตอาสาในการทำงานเพื่อชุมชนและสังคมโดยอาศัยวัดในพระพุทธศาสนาเป็นต้นแบบ

แผนภูมิแสดงกระบวนการของกฎหมาย เกี่ยวกับสถานภาพของวัดที่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. “ประวัติการสร้างวัดในประเทศไทย.” ใน **พระอารามหลวง เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2551.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.
- กิตติศักดิ์ ปรกิติ. **หลักกฎหมาย บุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2553.
- ฉลอง ช่วยธานี. “มาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดและศาสนสมบัติกลาง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- ชาญชัย แสวงศักดิ์. **คำอธิบายกฎหมายปกครอง**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2550.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. **การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2526.
- ณดา จันทรสม. **รายงานการวิจัย เรื่อง การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย**. โครงการศึกษาการบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย ระยะที่สอง เสนอต่อสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2555.
- ตุล เมฆยงค์. “นิติบุคคล.” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายแพ่ง 1**. ปรับปรุงครั้งที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 5 นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2556.
- นริศ ชำนาญชานันท์. “สถานะทางกฎหมายของกระทรวง ทบวง กรม : ปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการบริหารราชการแผ่นดินในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537.
- ประสิทธิ์ โสภวิไลกุล. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติบุคคล และความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2553.
- ปลื้ม โชติษฐยางกูร. **คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- พระธรรมกิตติวงศ์. **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, 2548.

- พระธรรมปิฎก. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2543.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **พุทธสถานในอินเดีย-เวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.
- _____. **ฟังลูกนิมิต-ผูกสีมา: ปุจฉา วิสัชนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สาส์น, 2555.
- พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ. “พุทธศาสนากับการพัฒนา.” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 16. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556.
- พระเมธีธรรมภรณ์. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- โกคิน พลกุล. “นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนของฝรั่งเศส.” ใน **วารสารกฎหมายปกครอง 6, 2** (สิงหาคม, 2530).
- รชฎ เจริญฉ่ำ. “นิติบุคคล” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายแพ่ง 1 ฉบับปรับปรุง.** นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย.” ใน **ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514.
- สมเด็จพระธีรญาณมุนี. “คุณวัด.” **วารสารใบลาน 5, 3** (เมษายน-พฤษภาคม 2528).
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พระมหาสมณวินิจฉัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. **สภาพความเป็นนิติบุคคลของส่วนราชการไทย.** รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ, 2539.
- สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **รายงานวิจัยการศึกษาความเป็นไปได้ในการลดสภาพความเป็นนิติบุคคลของส่วนราชการ.** เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2547.
- สุธรรม ธีรภัทรธำรง. “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทและกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมสถานภาพของเด็กวัดในสังคมไทย.” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2537.**

สุนทร มณีสวัสดิ์. **สถานะทางกฎหมายของวัดไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตร-
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

